

Via Lamstraatje naar Uilenburg en Gasthuispoort

Aan het eind van mijn vorige stukje liet ik U, lezer, achter in de Uilenburg. Deze keer wil ik u daar nóg eens heen brengen, nu via het Lamstraatje. Een huis vlakbij de noordelijke hoek Postelstraat – Lamstraatje heette 't Wit Lam.¹ Roelands veronderstelde dat het straatje hieraan zijn naam ontleende.² Niet onlogisch, zeker als we mét hem aannemen, dat dat huis, waarin in 1600 een brouwerij gevestigd was, een achteruitgang heeft gehad in het straatje.

De smalle straat waar we vervolgens in belanden, heet Uilenburg. Met deze naam wordt soms ook wel de hele buurt tussen de Postelstraat en de Sint Janssingel bedoeld. In vroeger tijden was dit ook al zo, maar ik heb toch de indruk dat de vele veertiende-eeuwse vermeldingen die ik gezien heb, meestal slaan op die ene straat, die nu deels Molenstraat, deels Uilenburg heet. Een huis en erf niet ver van de 'Korenstraat' wordt nader gesitueerd met: 'aan het eind van de Ulenborch'. Een ander huis met toebehoren stond 'in de Ulenborch achter de woning van de abt van Sint Truyen'.³ Het refugiehuis van de abdij van Sint-Truiden moet bestaan hebben waar de Postelstraat uitkomt in de Kruisstraat.⁴ In het meer zuidelijke deel van de Uilenburg bevonden zich achteruitgangen of achterhuizen van panden aan de Postelstraat. Die achterkanten reikten dan tot de Binnendieze (Verwersstroom) of waren daar nog overheen gebouwd. Dat is nóg wel zo. Het bekende poortje met het jaartal 1649 erboven is nog steeds een mooi voorbeeld: het geeft toegang tot het *Huis van Boxel* in de Postelstraat.

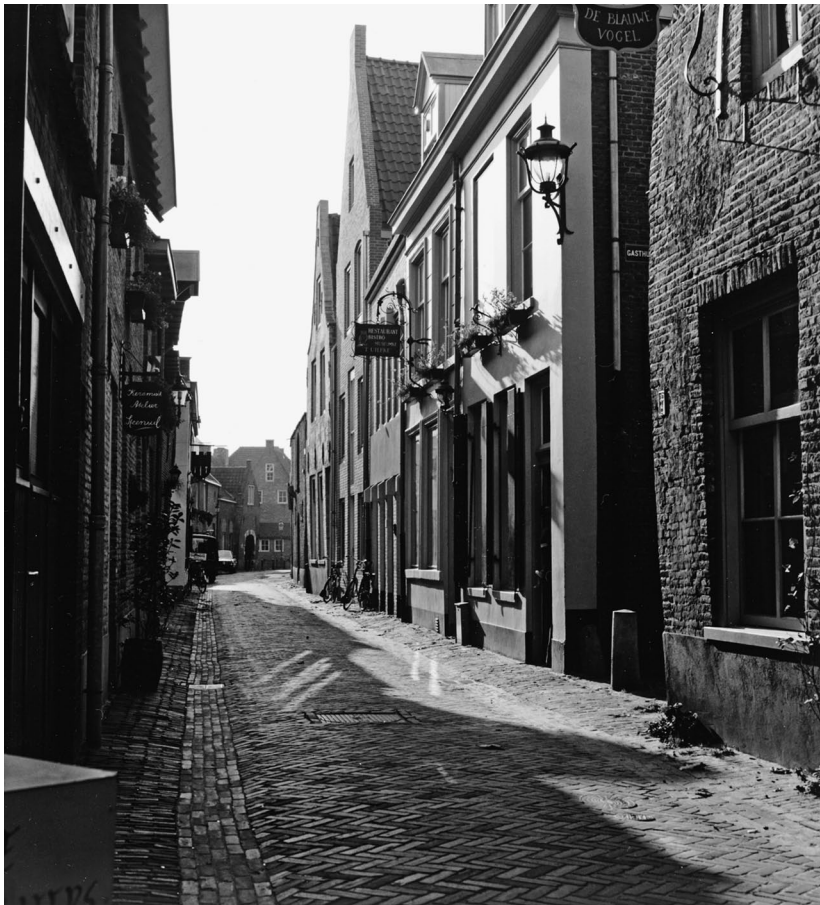
Ook was er bebouwing tussen de Binnendieze en de stadsmuur. De buurt heeft gekrioeld van kloosters en aanverwanten. Het refugiehuis van de abdij van Sint-Truiden is al genoemd. Verder dient het klooster van de zusters van de Derde Orde van Sint Franciscus vermeld te worden.⁵ In mijn artikel in het vorige nummer kwamen de abdij van Postel en de Capucijnen al te pas. Ook in deze buurt was het Looyeringen- of Loyersgasthuis, ook genoemd Kuystensgasthuis, waar zes minvermogene mannen gratis konden wonen.⁶ Er is wel beweerd dat de straatnaam Gasthuispoort hieraan zou herinneren.⁷ Dit kan echter niet juist zijn, want zoals Van Sasse van Ysselt aangeeft hebben de Capucijnen in 1614 behalve het *Refugiehuis van Postel* ook het daarachter op de Uilenburg gelegen Loyersgasthuis verworven. Dat lag dus te ver uit de buurt om verband te kunnen houden met de Gasthuispoort. Wellicht is de naam terug te voeren tot twee andere gasthuisjes, namelijk het Jan Schildersgasthuis en het Sint Martensgasthuis. Deze werden op de Uilenburg gesticht respectievelijk in 1500 voor acht oude vrouwen en in 1682 voor drie oude mannen.⁸ Zij lagen in elk geval dicht bij of misschien in de Gasthuispoort.⁹

De naam Uilenburg wekt natuurlijk associaties met uilen. Toch hebben deze vogels waarschijnlijk niets met de Uilenburg te maken. Roelands heeft, met veel voorzichtigheid overigens, de theorie gelanceerd, dat de naam Uilenburg samen zou hangen met het koren, dat in die buurt, door de Sint Janspoort, de stad binnenkwam, en

Uilenburgstraatje, brug over de Binnendieze (ca. 1955). (Foto: Stadsarchief, collectie Roelands)

verder bewerkt werd. Denk aan het Eerste en Tweede Korenstraatje en de Korenbrugstraat. Hij was, schrijft hij, als variant van de naam Uilenburg/Ulenburg ook 'Rulenburg' tegengekomen. Vandaar naar een verondersteld Rullenburg is maar één stap. En het Middelnederlands woord 'rullen' betekende: pellen, van graan.¹⁰ Ik geloof niet zo in deze hypothese. Van 'rullen' naar 'rulen' is klankwettig geen normale ontwikkeling. Bovendien: ik ben nergens een variant met r- tegengekomen. Alle vindplaatsen die ik zag, uit de vijftiende eeuw, gaven de vorm Ulenborch of Uilenborch. In hun boek *Nederlandse Plaatsnamen. Herkomst en Historie* (3e druk, 2006) brengen Gerald van Berkel en Kees Samplonius de plaatsnamen Ulestraten (Limburg) en Ulicoten (Noord-Brabant; oudtijds ook 'Ulencoete' genoemd) in verband met 'oele', 'ule' of 'ole', dat

‘lage drassige, natte plaats’ betekend moet hebben. Hetzelfde deden eerder al gezaghebbende toponymisten met de namen ‘Uilenbroek’ en ‘Oelsbroek’¹¹, ‘Ulemaat/Uilmaat/Oelematen’ in Rolde,¹² ‘Ulbroek’ in Heusden en ‘Oeleinde/Ulend’ in As (beide dorpen in België),¹³ ‘Ulebeke’ in de gemeente Ulbeek (België).¹⁴ Chr. Buiks verklaart ‘Uileven’ in Rijen op dezelfde manier.¹⁵ Bij deze namen moet worden opgemerkt dat oe, uu en ui nauw verwante klanken (kunnen) zijn. Tot nader order houd ik het ook maar op deze verklaring, omdat ze, qua aard van de locatie, ook voor de Bossche Uilenburg heel goed mogelijk is. We zitten dan natuurlijk nog wel met het tweede

Uilenburg, gezien vanuit de Molenstraat; rechts de ingang van de Gasthuispoort (1986). (Foto: Stadsarchief, collectie Farla-Van Mackelenbergh)

lid, -burg/borg, dat in de Middeleeuwen meestal kasteel of stad betekende. Borg had overigens ook wel eens de betekenis van berg. Uilenburg: een berg (verhoging) in een zompig stuk land? In de toponymie komen we overigens nogal eens namen tegen met -borg of -burg als achtervoegsel, dat dan niet meer dan de vage betekenis heeft van ‘plaats’, ‘oord’. Maar of ik dit ook mag aannemen bij zo’n oud toponiem als het Bossche Uilenburg, durf ik niet te zeggen.¹⁶

Noten

- 1 J. en A. Mosmans, *Oude namen van Huizen en Straten te 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 1907; reprint 1973), 44.
- 2 J.A.M. Roelands, *Straat in straat uit* ('s-Hertogenbosch 1984), 85.
- 3 Fiches straatnamen in de Bossche schepencollen: R 1192 f. 467, 8 mei 1422, en R 1193 f. 59v., 4 maart 1422.
- 4 *Bossche Bouwstenen* VI (1983) 32.
- 5 Oudste vermelding in de schepencollen: R 1206 f. 173 (19 maart 1436); ze worden hier al zo genoemd (vgl. *Bossche Bouwstenen* VI, 22, waar staat dat ze pas in 1469 de regel van de Derde Orde aannamen; waarschijnlijk is dit een vergissing: de verandering van 1469 betreft het voortaan afleggen van de plechtige kloostergeloften door de zusters). Dit klooster heette ook klooster Mariënburg, niet te verwarren met het latere klooster van de zusters van J.M.J.
- 6 R 1234 f. 8v, 8 nov. 1464; A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch* dl. 1 ('s-Hertogenbosch 1910), blz. 439-441.
- 7 Wandelboekje: P.J. van der Heijden, *Tussen Sint Janspoort en Orthenpoort* ('s-Hertogenbosch 1978), blz. 3.
- 8 Van Sasse van Ysselt a.w., dl. 1 blz. 220.
- 9 R. van de Laar en A. van Drunen, *De Uilenburg, wandeling door verleden, heden en toekomst*, 1e druk ('s-Hertogenbosch 1983) en 2e druk ('s-Hertogenbosch 1991); J.A.M. Roelands, *Den Bosch gisteren en eergisteren* ('s-Hertogenbosch 1979) blz. 15 (Gasthuispoort is St. Martenspoort?); Stadsarchief, collectie Roelands inv. nr. 151 (beschrijving verkoop aldaar 1826); vermelding van de gasthuisjes in de blokboeken (Oud Stadsarchief, inv. nrs. 3337 en 3344) en in het volkstellingsregister van 1822 (huisnummers G 194-198 en G 189; vlakbij Korenbrug/St. Janspoort).
- 10 Roelands, *Straat in straat uit*, blz. 78.
- 11 M. Schönfeld, *Veldnamen in Nederland* (Amsterdam 1950) 90-91.
- 12 A.W. Edelman-Vlam in *Naamkunde* 1 (1969) 143.
- 13 J. Molemans in *Naamkunde* 9 (1977) 39.
- 14 P. Kempeneers in *Naamkunde* 15 (1983) 29-30.
- 15 *Veldnamen in de gemeente Gilze en Rijen* dl. 2 (Gilze en Rijen 2002) 537.
- 16 Met dank aan Jan Buiks voor correctie van eerdere versie van dit artikel.